

Костянтин Марисюк
Національний університет “Львівська політехніка”,
Іститут права, психології та інноваційної освіти,
професор кафедри кримінального права і процесу,
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

<http://doi.org/10.23939/law2021.32.138>

© Марисюк К., 2021

Стаття присвячена поняттю, видам та загальній характеристиці корупційних правопорушень, адже корупція є одним із найстійкіших негативних явищ у діяльності органів державної влади й управління. Вона вражає всі сфери суспільного життя, сприяє поширенню організованої злочинності, створює соціальну напругу, породжує у населення невпевненість у здатності влади здійснити організаційні та практичні заходи щодо подолання системної кризи й відродження України. Вона становить значну загрозу для демократії, реалізації принципу верховенства права, соціального прогресу, становлення громадянського суспільства та національної безпеки. Тому знання сутності, причин, умов та факторів (чинників) корупції та знання корупційних правопорушень в реаліях сьогодення, дасть змогу передусім розробити та запровадити заходи, що мали б обмежити можливість її поширення та негативного впливу в усіх сферах суспільного життя.

Встановлено, що корупційні правопорушення є узагальнюючим терміном, який охоплює усі форми поведінки особи, уповноваженої на виконання функцій держави, що носять корупційний характер і визнаються протиправними (корупційні діяння), а також діяння, що вчинюються такою або іншою особою, і створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм.

Доведено, що корупційні правопорушення не є якимось особливим, таким, що не “вписується” у класичну схему правопорушень, видом правопорушень.

Корупційні правопорушення – це ті ж кримінальні, адміністративні, дисциплінарні, конституційні, цивільно-правові правопорушення, які, як і інші правопорушення, об’єднані в окрему групу в силу специфічних ознак об’єкта, об’єктивної сторони, суб’єкта і суб’єктивної сторони посягання.

Їм, як і іншим правопорушенням, притаманні ті самі ознаки, що, власне, і роблять їх правопорушеннями – суспільна небезпека (шкідливість), протиправність, винність і караність (передбачення за їх вчинення юридичної відповідальності).

Ключові слова: правопорушення, корупція, покарання, закон, кримінальна відповідальність, право.

Постановка проблеми. Корупція є одним із найстійкіших негативних явищ у діяльності органів державної влади й управління. Вона вражає всі сфери суспільного життя, сприяє поширенню організованої злочинності, створює соціальну напругу, породжує у населення невпевненість у

здатності влади здійснити організаційні та практичні заходи щодо подолання системної кризи й відродження України. Вона становить значну загрозу для демократії, реалізації принципу верховенства права, соціального прогресу, становлення громадянського суспільства та національної безпеки. Тому знання сутності, причин, умов та факторів (чинників) корупції та знання корупційних правопорушень в реаліях сьогодення, дасть змогу передусім розробити та запровадити заходи, що мали б обмежити можливість її поширення та негативного впливу в усіх сферах суспільного життя.

Аналіз дослідження проблеми. Питання поняття, видів та загальної характеристики корупції слугували предметом наукових розвідок значної кількості науковців, як-от С. Ілій, П. Кабанов, В. Коваленко, М. Мельник, А. Редька та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених питанням корупції загалом, а також її поняттю та видам зокрема, значна кількість питань і досі є спірними та не знаходять одностайності у колах науковців та практиків.

Мета статті. Усвідомлюючи, що в межах однієї короткої наукової статті неможливо розкрити всі питання, пов'язані з усіма підходами до поняття та форм корупції, ми звернемо увагу лише на найбільш значимі та цікаві з нашої точки зору, та й то лише у частині базових положень, залишивши все інше для подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Використання категорії родового об'єкта дозволяє виділити коло відносин, на які посягають корупційні правопорушення. Це насамперед порядок державного управління, управління в комерційних і інших організаціях та інше. На користь такого кола відносин, які відчують на собі протиправну дію корупції, вказують більшість сучасних дослідників.

Сутність корупційних правопорушень і їх крайніх проявів – корупційних кримінальних правопорушень проявляється в тому, що вона викривляє нормальні суспільні відносини, влада, надана суспільством через державний апарат управління певним представникам, починає використовуватися не в інтересах суспільства, а в інтересах окремих осіб (груп осіб) [1, с. 8].

Варто мати на увазі, що об'єктом корупції можуть бути практично всі встановлені та охоронювані законом суспільні відносини. Причина такого становища в тому, що там, де присутнє державне регулювання, надання державних, навіть більше – публічних послуг, можливим є корупційне ураження встановленого порядку прийняття рішень за рахунок корисливих дій відповідальних посадових осіб: державні закупівлі, розпорядження державним майном, ліцензування, сертифікація, реєстрація, охорона здоров'я, освіта, правоохоронна діяльність і т.д.

Л. Астаф'єв, характеризуючи прояви корупції, виділяє дев'ять форм порушень корупційного характеру: 1) службова особа несуттєво відхиляється від існуючих правил, діючи в інтересах своєї групи (сім'ї, друзів), не одержуючи за це винагороди; 2) службова особа віддає перевагу членам своєї групи (сім'ї, друзів, клану) при прийнятті рішень, пов'язаних з призначенням на посаду, укладенням контрактів, і т.д., водночас не отримуючи матеріальної винагороди; 3) службова особа отримує підношення (гроші, подарунок) як умову належного виконання обов'язків (наприклад, оформлення документів у встановлені строки, без зайвої тяганини і дрібних причіпок); 4) службова особа отримує винагороду в обмін на порушення діючої процедури розгляду питання чи прийняття рішення, але без порушення законних підстав прийняття самого рішення. У цьому випадку за допомогою хабара "купляється" прискорена чи полегшена процедура за наявності законних підстав для того рішення, яке потрібне хабародавцеві (наприклад, прийняття одноособового рішення там, де вимагається комісійний розгляд); 5) службова особа одержує підношення як умову належного розгляду справи. Така ситуація може скластися, якщо вона наділена широкими дискреційними повноваженнями і не зобов'язана звітувати про їх виконання. Наприклад, суддя оцінює факти, які характеризують особу підсудного, на підставі внутрішнього переконання і відповідно до цієї оцінки робить висновок про ступінь суспільної небезпеки особи й індивідуалізацію міри покарання (крім

випадків, коли вона звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання). Але належний розгляд питання може бути поставлено недобросовісним суддею у пряму залежність від одержання хабара, оскільки пом'якшуючі обставини, перелік яких у законі не є вичерпним і залежить від дискреційного розсуду суду, не будуть належним чином враховані і буде призначено більш суворе покарання; 6) службова особа одержує винагороду за прийняття незаконного рішення в інтересах хабародавця; 7) службова особа одержує винагороду за неналежне виконання своїх прямих обов'язків (наприклад, за потурання, за терпиме ставлення до будь-яких порушень); 8) службова особа організовує систему заохочень, пільг і привілеїв, щоб забезпечити результати голосування для проведення вигідного для себе рішення; 9) службова особа умисно використовує своє службове становище всупереч інтересам служби з метою одержання особистої вигоди. Ця форма корупційної поведінки охоплює, зокрема, викрадення шляхом зловживання службовим становищем [2, с. 29].

До переваг такого підходу варто віднести намагання автора диференціювати типові форми корупційної поведінки. Недоліком є відсутність чітких критеріїв такої диференціації, у результаті чого визначені Л. Астаф'євим форми порушень корупційного характеру охоплюють лише окремі випадки корупційної поведінки, до того ж тільки у певних сферах службової діяльності.

В. Лаптеакру теж досліджував це явище за матеріалами Республіки Молдова, чітко не виділив види корупційних правопорушень, зазначивши, що корупція проявляє себе не лише як кримінальне діяння, оскільки існують і менш небезпечні види підкупу. Вказавши, що складовими корупції є аморальні, дисциплінарні, адміністративні проступки, цивільно-правові делікти і злочини, він не конкретизував, які саме діяння охоплюються кожним із названих видів правопорушень [3, с. 11–16].

П. Кабанов ототожнює, як він підкреслює, за своєю суттю і змістом, поняття “корупція” і “корисливі зловживання по службі”, виділяючи такі форми корупції: зловживання владою або службовим становищем, викрадення державного майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, мздоїмство, лихварство, службове вимагання, давання хабара, посередництво в хабарництві, службове підроблення [4, с. 5].

На законодавчому рівні згадування про правопорушення корупційного характеру вперше з'явилося в Законі України “Про державну службу”, який був прийнятий 16 грудня 1993 р. У цьому Законі в статті 5 частині 2 йшлося про те, що державному службовцеві заборонялося “вчиняти дії, що можуть бути розцінені як використання свого службового становища в корисливих цілях у власних інтересах, а також дії, які відповідно до чинного законодавства вважаються корупційними”. Це положення на той час було суто декларативним, оскільки законодавство України в той час не закріплювало, які саме дії слід вважати корупційними.

Подальшим кроком розвитку законодавчого розуміння корупції та діянь корупційного характеру стало прийняття Закону України “Про боротьбу з корупцією” від 5 жовтня 1995 р. Під корупцією в цьому Законі розумілася діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Закон України “Про боротьбу з корупцією” вважав корупційними діяннями: а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості; б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством.

Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 роки також згадувала про правопорушення корупційного характеру. Ця Концепція говорить про те, що у правовому відношенні корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь.

Корупційні діяння мають такі форми (види):

- зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або посадових повноважень та інші службові кримінальні правопорушення, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб;
- розкрадання державного, колективного або приватного майна з використанням службового становища;
- незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг;
- одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права;
- хабарництво;
- здійснення безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи посадових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей;
- сприяння з використанням службового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг;
- неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення;
- використання інформації, одержаної під час виконання службових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необгрунтована відмова у наданні відповідної інформації, або не своєчасне її надання, або надання недостовірної чи неповної службової інформації;
- надання необгрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень;
- протегування з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами.

Корупційні діяння можуть бути вчинені також в інших формах, у тому числі в таких, що потребують додаткового визначення законодавством.

У Концепції нічого не сказано про конкретні види (форми) інших правопорушень та порушень етики поведінки посадових осіб, які є складовою корупції.

У Законі України “Про засади запобігання та протидії корупції” від 07.04.2011 р. в абз. 5 ч. 1 ст.1 дається таке визначення поняття “корупційне правопорушення”. Корупційне правопорушення – це умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

Спираючись на аналіз чинного антикорупційного законодавства і доктринальні погляди на генезис та сутність корупції, М. Мельник пропонує найбільш змістовне визначення корупційного правопорушення. Під таким він розуміє правопорушення, які полягають у неправомірному використанні особою, уповноваженою на виконання функцій держави, офіційно наданої їй влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб (корупційні діяння), а також в інших діях, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм (інші діяння, пов'язані з корупцією).

У ньому об'єднуються всі види корупційних проявів: кримінальних, конституційних, адміністративних, дисциплінарних тощо.

А. Редька під корупційним правопорушенням розуміє “... суспільно небезпечне посягання на встановлений порядок здійснення особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданих їм повноважень, а саме протиправне, умисне діяння або бездіяльність, за яке законом України “Про боротьбу з корупцією” передбачено адміністративну й інші види відповідальності” [5, с. 154].

Оцінюючи наведене визначення, необхідно звернути увагу на використання А. Редькою для характеристики корупційного правопорушення такого терміна як “суспільно небезпечне посягання”, що стосовно адміністративного проступку є неправомірним, оскільки суспільна небезпечність є характерною ознакою кримінальних правопорушень, а не проступків.

Отже, корупційні правопорушення є узагальнюючим терміном, який охоплює усі форми поведінки особи, уповноваженої на виконання функцій держави, що носять корупційний характер і визнаються протиправними (корупційні діяння), а також діяння, що вчинюються такою або іншою особою, і створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм.

У науці виділяють декілька критеріїв класифікації корупційних правопорушень.

Залежно від характеру діяння, його мотивації та спрямованості корупційні правопорушення поділяються на: 1) корупційні діяння; 2) інші правопорушення, пов’язані з корупцією [6, с. 113]. Перші з них відображають сутність корупції як явища, є її серцевиною. Другі – це правопорушення, при вчиненні яких не відбувається зловживання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, владою чи службовими повноваженнями для задоволення особистого інтересу чи інтересу третіх осіб, але які безпосередньо сприяють (полегшують) вчиненню корупційних діянь чи вчинюються з метою приховування корупційних діянь чи потурання їм.

Залежно від мотивації вчинення (змісту інтересу, задовольнити який прагне особа, яка вчиняє корупційне правопорушення) корупційні діяння можна поділити на: 1) корупційні діяння, пов’язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для отримання матеріальних благ, послуг або переваг чи заволодіння чужим майном або правом на нього; 2) корупційні діяння, пов’язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для задоволення інших (некорисливих) особистих інтересів чи інтересів третіх осіб.

Першу групу утворюють корупційні діяння, які мають корисливий характер, оскільки в основі протиправного використання влади чи службового становища лежать корисливі спонукання – головним чином вони спрямовані на задоволення корисливих мотивів. Залежно від способу задоволення корисливих мотивів ці корупційні діяння можна поділити на такі, що: 1) неправомірним отриманням матеріальних благ, послуг або переваг; 2) неправомірним заволодінням чужим майном або правом на нього; 3) неправомірним використанням чужого майна.

Другу групу утворюють корупційні діяння, які вчиняються з некорисливої зацікавленості: протиправне використання службовою особою влади або службових повноважень має на меті задоволення некорисливих особистих інтересів чи інтересів третіх осіб. У результаті вчинення таких діянь службова особа не має на меті протиправно заволодіти майном, одержати незаконну винагороду чи незаконно використати чийсь майно. Шляхом використання наданої їй влади чи службових повноважень, вона прагне задовольнити інший свій, своїх рідних, близьких, інших третіх осіб чи їх груп, інтерес [6, с. 114–115].

Інші правопорушення, пов’язані з корупцією – це правопорушення, які створюють соціальні передумови для корупції як явища, умови для конкретних корупційних діянь або є приховуванням їх чи потуранням їм.

Діяння, які пов’язані з корупцією, можна поділити на такі, що: 1) створюють соціальні передумови для корупції як явища, умови для конкретних корупційних діянь (надання особі, уповноваженій на виконання функцій держави, незаконної винагороди (у тому числі давання хабара), інше сприяння отриманню такої винагороди (посередництво в хабарництві), зайняття особою, уповноваженою на виконання функцій держави, підприємницькою діяльністю, участь такої особи у підготовці, розгляді і вирішенні питань, які стосуються її особистих інтересів або інтересів її родичів чи інших близьких осіб, якщо вирішення цих питань входить до її службових повноважень, сумісництво, яке дозволяє через владні повноваження задовольнити інтереси приватної справи тощо.); 2) вчиняється з метою полегшення вчинення корупційних діянь, є приховуванням їх чи потуранням їм (наприклад, службове підроблення, порушення вимог щодо декларування доходів та майна,

умисне невиконання заходів по боротьбі з корупцією, умисне невиконання своїх обов'язків у боротьбі з корупцією тощо).

За своєю правовою природою залежно від своєї суспільної небезпеки та виду відповідальності, яку закон передбачає за їх вчинення, корупційні правопорушення можуть бути кримінально-правовими, адміністративно-правовими, цивільно-правовими, дисциплінарними.

Також варто зазначити, що Законом України “Про засади запобігання та протидії корупції” було значно розширено систему суб'єктів корупційних правопорушень. Якщо Законом України “Про боротьбу з корупцією” суб'єктами відповідальності виступали лише особи, уповноважені на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, то згідно з положеннями Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції”, останні складають, хоч і провідну, але одну з чотирьох груп суб'єктів корупційних правопорушень. Суб'єктами корупційних правопорушень також виступають особи, які для цілей цього Закону, прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування; особи, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків у юридичних особах приватного права; посадові особи юридичних осіб, фізичні особи – у разі пропозиції чи надання неправомірної вигоди вищезазначеним особам.

Висновки. Отже, корупційні правопорушення не є якимось особливим, таким, що не “вписується” у класичну схему правопорушень, видом правопорушень. Корупційні правопорушення – це ті ж кримінальні, адміністративні, дисциплінарні, конституційні, цивільно-правові правопорушення, які, як і інші правопорушення, об'єднані в окрему групу в силу специфічних ознак об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони посягання. Їм, як і іншим правопорушенням, притаманні ті самі ознаки, що власне, і роблять їх правопорушеннями – суспільна небезпека (шкідливість), протиправність, винність і караність (передбачення за їх вчинення юридичної відповідальності).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Илий С., Коваленко В. Криминологический анализ коррупционной преступности в Российской Федерации: научно-практическое пособие. Ростов-на Дону : Ростиздат, 2009. 209 с.
2. Астафьев Л. К. вопросу о понятии коррупции. *Коррупция в России: состояние и проблемы: материалы научно-практической конференции* (26–27 марта 1996 г.). Москва: Московский институт МВД России, 1996. С. 199–123.
3. А не учредит ли орден Меньшикова? *Інформаційний бюлетень*. 1999. 9 квітня. С. 3–5.
4. Кабанов П. Коррупция и взяточничество в России. Нижнекамск: ИПЦ “Гузел”, 1995. 172 с.
5. Редька А. Деякі питання практики застосування Закону України “Про боротьбу з корупцією”. Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 487 с.;
6. Мельник М. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ: Юридична думка, 2004. 400 с.

REFERENCES

1. Iliy S., Kovalenko V. (2009). Kriminologicheskij analiz korruptsionnoy prestupnosti v Rossiyskoy Federatsii [Criminological analysis of corruption crime in the Russian Federation]: nauchno-prakticheskoye posobiye. Rostov-na Donu: Rostizdat. 209 s. [in Russian].
2. Astaf'yev L. (1996). K voprosu o ponyatii koruptsii. Korruptsiya v Rossii [On the concept of corruption]: sostoyaniye i problemy: materialy nauchno-prakticheskoy konferentsii (26–27 marta 1996 g.). Moskva: Moskovskiy institut MVD Rossii. S. 199–123 [in Russian].
3. A ne uchredit' li orden Men'shikova? [Shouldn't the Menshikov Order be established?] *Informatsionnyy byulleten'*. 1999. 9 aprelya. S. 3–5 [in Russian].
4. Kabanov P. (1995). Korruptsiya i vyazotnichestvo v Rossii [Corruption and knitting in Russia]. Nizhnekamsk: IPTS “Guzel”. 172 s. [in Russian].

5. Red'ka A. (1998). Dejaki pytannja praktyky zastosuvannja Zakonu Ukrainy "Pro borotjbu z korupcijeju". Komentar sudovoji praktyky v kryminal'nykh ta administratyvnykh spravakh. [Some issues of practice of application of the Law of Ukraine "On Combating Corruption"] / Kommentariy sudebnoy praktiki po ugovnym i administrativnym delam. Kyjiv: Jurinkom Inter, 1998. 487 p. [in Ukrainian].

6. Mel'nik M. (2004). Korruptsiya - korroziya vlasti (sotsial'naya sushchnost', tendentsii i posledstviya, mery protivodeystviya) [Corruption – corrosion of power (social essence, trends and consequences, countermeasures)]. Kyjiv: Jurydychna dumka. 400 p. [in Ukrainian].

Дата надходження: 12.11.2021 р.

Kostyantyn Marysyuk

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education,
Department of Criminal Law and Procedure,
Doctor of Law, Prof.

CONCEPTS, TYPES AND GENERAL CHARACTERISTICS OF CORRUPTION OFFENSES

The article is devoted to the concept, types and general characteristics of corruption offenses, as corruption is one of the most persistent negative phenomena in the activities of public authorities and administration. It affects all spheres of public life, contributes to the spread of organized crime, creates social tension, creates uncertainty in the population's ability to take organizational and practical measures to overcome the systemic crisis and revive Ukraine. It poses a significant threat to democracy, the rule of law, social progress, civil society and national security. Therefore, knowledge of the nature, causes, conditions and factors (factors) of corruption and knowledge of corruption offenses in today's realities, will allow first of all to develop and implement measures that should limit its spread and negative impact in all spheres of public life.

It has been established that corruption offenses are a general term that covers all forms of conduct of a person authorized to perform state functions that are corrupt in nature and recognized as illegal (corruption acts), as well as acts committed by one or another person and create conditions for committing acts of corruption or are concealment or indulgence.

It has been proved that corruption offenses are not a special type of offenses that do not "fit" into the classical scheme of offenses.

Corruption offenses are the same criminal, administrative, disciplinary, constitutional, civil offenses, which, like other offenses, are grouped into a separate group due to the specific characteristics of the object, the objective side, the subject and the subject. of the active side of the encroachment.

They, as well as other offenses, have the same features that actually make them offenses - public danger (harm), wrongdoing, guilt and punishment (anticipation for their commission of legal liability).

Keywords: offense, corruption, punishment, law, criminal liability, law.